

Ο Ν Ο Υ Μ Α Σ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ -
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας λαός υψώνεται ήμα
δείξη πώς δε φοβήται την
ἀλήθεια. — ΨΥΧΑΡΗΣ.

Διδάσκαλος των Ιεζουϊτών
είναι ο λαός.
ΣΟΛΩΜΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Ε΄

ΑΘΗΝΑ, ΚΕΡΙΑΚΗ 11 ΤΟΥ ΝΟΕΒΡΗ 1907

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΔΡΟΜΟΣ ΖΗΝΩΝΑ ΑΡΙΘΜ. 2

ΑΡΙΘΜΟΣ 269

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΨΥΧΑΡΗΣ. Η Άρρωστη Δούλα (συνέχεια).
ΕΡΜΟΝΑΣ. Κριτικές αναποδιές.
ΣΤ. ΡΑΜΑΣ. Από το νέο βιβλίο του. — Εισαγωγή.
Κ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΝΟΥ. Στά Δωδεκάνησα — Σύρα
ΓΕΡΑΓΩΤΗΣ. Γλωσσικό παιχνίδι.
ΧΥΔΑΙΟΜΑΝΗΣ. Έγγλέζικαι θυμολογίαι.
ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Μ. Μαλακάσης, Γ. Παργαλιώτης, Αι-
μυλία Κούρτελη.
ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ — Ο,ΤΙ ΘΕΛΑΕΤΕ — Η ΚΟΙΝΗ
ΓΝΩΜΗ — ΧΩΡΙΣ ΥΨΑΜΑΤΟΣΥΜΜΟ.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΟΔΙΕΣ

Έχω μπροστά μου μιαν ελόκληρη έσοδειά στί-
χους και δηγήματα. Και πρέπει να δωλογήσω πώς
τριγουρίζω με κάποια θλίψη μέσα στο φιλολογικό αυ-
τό περιβάλλον. Όχι πώς τα έργα είναι δίχως αξία,
μα γιατί όλα περισσότερα βλέπω τόσο στενοχωριού-
μαι με την ιδέα πώς η Ρωμιοσύνη χάνεται και τώ-
ρα — καθώς και τόσες άλλες φορές στην ιστορία της
— γράφοντας, δλοένα γράφοντας αντί να ενεργεί. Και
φοβούμαι πώς η συνηθισμένη κατηγορία ότι ένα ποίη-
μα είναι κ' έργο και τράνεμα της θελήσης: δε με
πειθεί: τόσο εύκολα. Σπάνια, πολύ σπάνια φανερώ-
νουνται τα τέτοιαι λογής ποιήματα. Δεν τα γνώ-
ρισαν οι κίονες όλοι. Κ' είναι της γνώμης ότι το
πλήθος τῶ βιβλίων που βγαίνουνε κάθε χρόνο προδί-
νει την αδυναμία της φυλής μας στο ν' αντικρίσει
τη ζωή κατάματα και να την πλαθή με τα έργα,
με το χέρι και με το πείσμα — και με το μίτος κά-
ποτε. Κάποιος φόβος επίμονος πικρα μου θυμίζει
πώς δεν πρέπει ν' άρισουμε πάλι τα λόγια να μας
άποκοιμίσουν και να σταθούμε στην όκη αγάπη της
όμορφιάς. Σέβουμαι την τέχνη μα τώρα πάνω απ'
δλα θέλω να βλέπω δυνατή τη φυλή μου. Και γι'
αυτό νομίζω πώς έπρεπε — όλοι μας — να γράφουμε
λιγώτερον.

Διακρίνω κι άλλο ένα σημάδι αδυναμίας. Το δὴ
γνημα κ' η λυρική ποίηση είναι δίχως ρώτημα τα
άνοιξιάτικα και τα πιο εύκολα της φιλολογίας άν-
θίσματα. Δεν έννοώ φυσικά πώς δε γίνεται να φα-
νερωθούνε μεγάλοι τεχνίτες τ' αυτά τα είδη του λό-
γου, μα στη σκάλα του ιδεατού κόσμου αυτά είναι
τα σκαλοπάτια που πατιούνται πρώτα. Ός τόσο
αυτό το θέμα το έχουνε κι άλλοι ζετάσει πριν από
μένα κι αν τώρα σταμάτησα για να κάνω την πα-
ραπάνω παρατήρηση δεν είναι βέβαια γιατί θά έλε-
γα τίποτε καινούριο μα γιατί καιρός είναι να σπρώ-
ξουμε τη φιλολογία μας κατά τον άνηφορο της συ-
θετικής τέχνης. Και γι' αυτό δεν το νομίζω άχρη-
στο να το κουνουρίζουμε πώς με χαρά θα βλέπαμε

να λιγοστεύουνε τα ειδυλλιακά δηγήματα κ' οι λυ-
ρικές νουστιμάδες.

Άρχίζω με την «Παγά Λαλέουσα» του Νιρβά-
να — μια σειρά τετράστιχων που θυμίζουνε το σιγαλό
το λκλημα της βρύσης που άργολαίει στην έρη-
μιά. Η βρυσούλα του βουνού έχει ακόμα μια νεράι-
δα για ψυχή. Κι αντίλαλουνε στο τραγούδι της ό-
λες οι όμηρικές θύμησης του καιρού που οι θεοί ά-
γκπούσαν ακόμα τη γη, όλες οι νουσταλγίες του δη-
μοτικού μοιρολογιού, όλες οι θλίψεις οι σταχτιές της
ζωής. Μερικά τετράστιχα — καθώς αὐ 'Αοιδός»,
«Μυκηναι» — φαντάζουμε σαν εικόνες βαθειές και ψι-
λοδοούτετες. Του Νιρβάνα η τέχνη — σ' αυτό του-
λάχιττο το βιβλιαράκι — μας παρουσιάζεται λιτή
και λιγύλογη, διαδατάρικη και γλυκόχλωμη, άνοι-
χτομάτα μα δίχως θετική δική της γνώμη και δι-
χως συμπράσματα. Θά μου παρατηρηθή — κ' ίσως
με το δικιο — πώς της τέχνης η δουλειά δεν είναι
να βγάξει συμπράσματα. Ός τόσο μπορεί να είναι
κακή συνήθεια δική μου, μα δεν κλείνω ποτέ μου ε-
να βιβλίο χωρίς να ρωτήσω τί έμαθα πρὸς πάνω,
κατά τί έγινε δυνατότερος. Κ' η «Παγά Λαλέου-
σα», έχει μια χάρη ναρκωτική και σκεπαστή κι ά-
ποδείλινη που άλλοτε θα με μάγευε μα που σήμερα
με κάνει κάπως υπερκριτικό και δύσπιστο.

Πολύ δύσκολο στέκει να κρίνη κανείς βιβλία
πρωτόφαντου ποιητή και μάλιστα σαν είναι ακόμα
παιδί κ' έχει πατέρα τον Παλαμά. Όσο καλοσυνεί-
δητος κι αν είναι κανείς δεν μπορεί πάντα να ξε-
διακρίνη το ουσιαστικό ταλέντο που θα ώριμάσει άρ-
γότερα από τη νεανική μα διαδατάρη ποίηση που
οι περισσότεροι νοιώθουνε στην αρχή της ζωής τους.
Είναι κίόλας λογής έπιρροές που συχνά δυναμώνουνε
μια τέτοια διάθεση τόσο που να φαίνεται πρώιμη
μεγαλοφύα μα που σκοτίζουνε αντί να βοηθούνε την
κριτική. Ός τόσο δε χρειάζεται να παρακάνουμε
τον Πύρωνα. Τα «Πρώτα Τραγούδια» του Α. Πα-
λαμά είναι γραμμένα μ' άρκετη τέχνη για να πε-
ριμένουμε με στέρεη έλπίδα πώς θα μπορούσε άργό-
τερα ν' ακολουθήσει του πατέρα του το μεγάλο πα-
ράδειγμα. Μπορεί μάλιστα να πώ ότι ο «Γυρισμός»,
το «Τραγούδι του Μίσου», το «Εόδι του Ναζω-
ραίου», είναι ποιήματα που δείχνουνε ξεχωριστή δύ-
ναμη όσο κι ά φαίνεται στη μορφή τους η αντιφεγ-
γιά άλλης πιο πρωτότυπης τέχνης.

Ο «Προσκυνητής» του Ηλ. Βουτιερίδη είναι
ποίημα λυρικής φιλοσοφίας. Ο παραστρατισμένος
ποιητής γυρεύει της ζωής την αλήθεια. Τα είδωλα
που προσκυνούσε στον πανάρχαιο ναό της παράδοσης
τα σίμωσε με αγάπη μα τα βρήκα κούφια, σακακο-
φαγωμένα, γεμάτα φέδια και σαπίλες. Κ' η κατά-

ρα του μάτωσε τα χείλια. Την Όμορφη, την Κα-
λοσύνη, την Άγάπη, την Άρετή, την Άλήθεια —
δλα τα λαμπερά όνόματα που μας σκλαδώνουν και
μας ξεγελούν, όλα θέλει να τα ρίξει μακριά του, να
τα ξεχάσει στην άγκαλιά μιας ήμερης μοναξιάς. Μα
στη μοναξιά του άκούστηκε της ζωής η φωνή. Και
του λέει πώς ο πόνος είναι νόμος πολύτιμος για τους
δυνατούς που δε φοβούνται τη Μοίρα. Το πρόσταγ-
μα της είναι πολεμικό:

»Ακοίμητος βιγλάτορας πὰ σης ζωής το κάστρου
»Διώχνε της εδνυχίας σου τους άγριους άπελάτες
»Με τον αντίμαχο ρινιδυ της όμορφιάς των έργων».

Και με τη βοήθειά της αλήθειας αυτές ξανα-
βρίσκει τώρα κάποιο βαθύτερο νόημα στα είδωλα που
θέλησε να γκρεμίσει και ξεκολλουθεί το δρόμο του κυ-
βερνημένος από το πώς της Καλοσύνης και της Ά-
γάπης.

Φιλοσοφικά δε μου φαίνεται να ζητήθηκε πολύ
καθαρά ο Προσκυνητής. Τα μεγάλα είδωλα και τα
ζμπορα ιδανικά δε ζούνε — καθώς νομίζω πώς το πι-
στεύει — αυτότελη ύπαρξη, μα έχουνε για κάθε άτο-
μο ίσια ίσια τόση αξία όση μπορεί κείνος να τους
δώσει. Ο δυνατός άνθρωπος θέλει ν' αληθείσει στη
ζωή του τους ήρωικούς του πόθους κ' έχει καθε δι-
καίωμα να τους στολίσει με τα σεβαστά όνόματα
που καθησυχάζουνε τους μικρούς και το δειλό τον
όχλο. Αυτό δε σημαίνει όμως πώς δουλεύει για να
καταφέρει τη νίκη μιας ιδεατής έννοιας — όσο κι αν
κάποτε κι ο ίδιος φαίνεται σά να το πιστεύει — μα
ίσια ίσια πώς δουλεύει για να μεγαλώσει το έγω του
ταυτίζοντάς το με πιο διαπλακτη συνείδηση της
ζωής. Οι πιο μεγάλοι άνθρωποι ποτέ δε συλλογι-
στηκαν το καλό του κόσμου. Ήθελαν τη δύναμη
και την κυριαρχία. Μα καθώς εΐτανε μεγάλοι ό,τι
ελαχε να πείσει στην έξουσία τους τράνωσε κι αυτό
από τη δική τους μεγαλοσύνη. Οι νικημένοι κ' οι
καλόκαρδοι τους ξεδικηθήκανε με την άθνησεία και
το παρατσούκλι αευεργέτες του τάδε λαού» η κι
«όλης της ανθρωπότητας». Έτσι νόμισαν πώς κι
αυτοί άφέντεψαν τους μεγάλους δίνοντάς του τα-
πεινούς σκοπούς που εκείνοι βέβαια δεν είχανε. Την
Καλοσύνη και την Άγάπη τις όχλοκρατικές αυτές
άρετες — ποτέ δεν τις καταδέχτηκαν. Το καλό που
κάνανε το κάνανε γιατί έχουνε φυσικό τη μεγαλοφύα

Κ' έτσι κάτι μου λέει πώς ο Προσκυνητής θα τα
μπερδέψει και πάλι στο δρόμο του ά δεν καταλάβη
πώς ο έγωισμός είναι η ουσιαστική άρετή της ζωής.
Η μόνη διάκριση που πρέπει να γίνεται πάντα εί-
ναι πώς οι μεγάλοι έχουνε τον έγωισμό μεγάλο κ' οι
μικροί μικρό. Φυσικά δε σφύρει στους μικρούς να το

παραδεχτούμε αυτό κ' έτσι καταφεύγουμε στα ιδανικά για να σκεπάσουμε την ανημποριά τους.

Ός τόσο δέν είναι κακό ποίημα δ' «Προσκυνητής». Έχει μερικούς ωραιότατους στίχους. Με λιγώτερη καλοσύνη, λιγώτερη ρητορική και πιό συμαζεμένο γούστο θά έφτανε σέ ψηλή αξία.

Δέν έχω πολλά νά πώ για τίς «Παραλλαγές» του Κλήμη Πορφυρογέννητου και τά «Λουλούδια τής Θράκης» του Θ. Κατραπάνη. Τό πρώτο είναι κάπως μυστηριώδικο βιβλίο. Κάπου κάπου σάν αναλαμπές αστραποπέγγουε μα φοβούμαι πώς ή μίμηση τής τέχνης του Mallarmé περισσότερο σκοτάδι προξένησε παρά ποιητική ωφέλεια. Κι όμως τό ξαναλέω πώς στίχοι σάν αυτούς

»στής Λήθης τήν ποδιά κεντώ
»τούς έρωτες πού έχω διαβάσει».

ή

»σ' ένα καθρέφτη δπάλινο τόν πόθο έχει πλανέψει
»ή νοσταλγούσα μου ψυχή δεμένη σ' όνειρό σου»
έχουε κάτι μέσα τους πού δέν τό απάντησα σ' άλλα ρωμαίικα ποιήματα.

Τά «Λουλούδια τής Θράκης» είναι πολύ χλωμά. Μου θυμίζουν θέλα πώς σήμερα στή Θράκη χρειάζονται σπαθιά και παλληκάρια κι όχι τραγούδια για σπαθιά ή αγιά κείνη πού θέλει νά λιγνέψη».

Άς έρθουμε τώρα στα δηγήματα. Η Κα Δεντρινού δείχνει πολλή παρατηρητική αξιοσύνη και μεταχειρίζεται μ' ευκολία και ζηλευτή απλότητα τά θέματα πού ξεσήκωσε α' από τόν κόσμο του σαλονιού». Έχει δικίο μεγάλο νά χτυπά και νά καυτηριάξη τήν ψευτιά και τήν αλαφρόμυαλη ζιπασιά και τίς κρυφές άτιμίες του κόσμου πού φιλοξενούνε τά περισσότερα ρωμαίικα σαλόνια. Κι ακόμα πιό δικίο έχει νά παραπονιέται για τήν ξενική κι ανόητη ανατροφή πού δίνουε στα παιδιά τους οι ρωμίες. Ίσως νά είναι κάπως υπερβολική ή Κα Δεντρινού σά λέει πώς απ' τή σημερινή έλληνοπούλα βγήκε τ' «άσυνείδητο ρουσεφολόγι, ή τρεχάλα του 97, τά «παρασημα κ' ή ρεκλάμα, ή κτάχρηση κ' ή πολιτική άχρειότητα». Όσο κι αν είναι μπόσικ ή σημερινή ρωμιά δέν έχει αρκετή θέση στήν κοινωνία για νά προξενήση μόνη τής τόσες καταστροφές. Θαρρώ πώς ή Κα Δεντρινού ξεχωρίζοντας μια βοηθητική αίτια τής γενικής σπείλας ξέχασε ότι δέν είναι ή μόνη ούτε ή πιό ζμεση. Δέν έχει όμως ρώτημα πώς έ δώσουμε τή σωστή ανατροφή στις γυναίκες

μας θά δώμε με τόν καιρό σημαντική καλητέρεψη του χαρακτήρα τής φυλής. Μ' αυτό προϋποθέτει βαθείς κοινωνικές αλλαγές και καθώς τό ζήτημα είναι πολύπλοκο καλήτερα νά μήν παρνοιχτούμε σέ θεωρίες.

Έλπίζω πώς ή Κα Δεντρινού θά ξεκολουθήση τή δουλειά πού άρχισε με τόση επιτυχία και πώς θά μας δώση άργότερα κ' έργα βαθύτερης ανάλυσης. Στα πρώτα τής δηγήματα φαίνεται κάποτε σά νά γλιστρά στήν επιφάνεια δίχως ν' άγγίξη τήν ισωτερική ύπόσταση του κόσμου πού περιγράφει.

Ο Κώστας Παρορίτης αφιερώνει τό βιβλίο του «Οί Νεκροί τής Ζωής» στις «φτωχές ψυχούλες πού ντριγουρνούε στή χώρα του όνειρου του ασύλληπτου, «σκίζοντας τ' άρρωστα στήθια με τά νύχια τους, «κνηνητάδες κακότυχοι κάποιου "Ήσιου». Τι τά θέτε; δέ θέλω νά είμαι κακός μα τέτοιες λιγομάρες μου αναποδογυρίζουε τά νεύρα. Στίκει πολύ πιό γνωστικό νά βοηθήσουμε τίς «φτωχές ψυχούλες» νά χαθούνε μιάν ώρα άρχήτερα παρά νά τίς βασκνίζουμε με αφιερώματα βιβλίων. Άς μου λένε όσο θέν πώς κ' οι γεροί κ' οι άρρωστοι τά ίδιχ δικαιώματα έχουε στήν πολιτεία τής τέχνης, μα τίς δικές μου τίς αντιπάθειες δέν μπορώ νά τίς ξεχάσω και τίς «φτωχές ψυχούλες» θά τίς έρριχνα στον Καιάδα δίχως καμιά ντροπή.

Άφήστε πώς μερικές απ' αυτές τίς φτωχές ψυχούλες φτάνουε σέ τέτοιο βάθος κακοήθειας κι αναντρείας πού άηδιάζει κανείς άπορώντας με τί σκοπό νά γράφουε τέτοιες ιστορίες. Είπα στον έαυτό μου, δ κ. Παρορίτης είναι καλός άνθρωπος με πονετική καρδιά και θέλει νά μου δείξη τήν ξεστοίπωτη και σκουληκιασμένη ζωή τής φτωχολογιάς και θέλει νά με πάρουε τά κλάματα και νά σηκώθω φιλόανθρωπος κι άναμορφωτής. Τέτοια βιβλία γράφουε άπειρα σ' όλες τίς φιλολογίες κ' είναι δίχως άλλο συνέπεια του δημοκρατικού ξεχειλισμού πού προστύχησε όλες τίς ευγενικές και σεμνόπρεπες κληρονομίες των άριστοκρατών πού χάνουε και πάνε. Κοντόβλεπο και στενοκέφαλο θά με πούνε, μα δέ φοβούμαι νά τό κράξω πώς για μένα τής τέχνης δ σκοπός δέν είναι σοσιαλιστικός ούτε ήθικός ούτε εκπολιτιστικός—ή τέχνη πρέπει νά είναι δυνζμοδότη κι όμορφογεννήτρα. Και για νά είναι τέτοια πρέπει νά τής περισσεύει ή ένταση, πρέπει νά με σηκώση κι όχι νά με κατεβάξη. Δέ λέω πώς δέ θά σκύψη κάποτε νά κοιτάξη μέσα στα κτώγια τ' ανήλιαγα μιας κι δλόκληρη

δική της είναι ή ζωή, μα λέω πώς δείχνει ασυλλογισιά και φοβισούνη σάν καταδέχεται νά σέρνεται καμπουριασμένη μέσα στους νεκρούς και τους παθιασμένους. Άς περάση κι από τήν Κόλαση σά θέλη μα πρέπει και κεί νά νικη ή όλύμπια θέλησή της.

Και για νά μήν πολυλογώ θά τελειώσω λέγοντας πώς τά Δηγήματα του Παρορίτη αν και θένε νά με κάνουε καλήτερο δέν τό καταφέρουε γιατί ίσια ίσια τό παραδείχουε πώς φιλοτιμιούετα νά μου κάνουν καλό. Και κανένας άνθρωπος πού σέβεται τον έαυτό του δέν παραδέχεται νά γίνη καλός με τό ζόρι.

Είναι δικίο νά παρατηρήσω ότι τό «Σπίτι τής Καπετανίνας» ξεχωρίζε από τ' άλλα δηγήματα. Είναι ωραίο δραματικό θέμα και γραμένο με τέχνη.

Τά δηγήματα «Δόξα και Ζωή» του Βαρλέντη στίκουε δλωσ δόλου αντίθετα. Είναι ζωντανά. Μπορεί κάποτε ή μορφή τους νά μήν είναι πολύ τεχνική κ' οι περιγραφές κάπως τραθηγημένες κι όχι αρκετά χαρακτηριστικές, μα τά περισσότερα δηγήματα—καθώς τό «Λείψανο», τά «Βυζασταρούδια», τό «Σκυλλί»—φανερώνουε δραματική αντίληψη και τήν ξεχωριστή τέχνη του δηγηματογράφου πού ξέρε νά ξεδιαλέγη τό θέμα πού γίνεται δηγήμα—άρεκετά πυκνό για νά κινή σύνολο πού νά μή σακατεύεται μες τά στενά σύνορα του λογοτεχνικού αυτού είδους.

Χρέος μου ν' αναφέρω και δυό μετάφρασεις άρεκετά καλές—μια τής Ιφιγένειας του Ευριπίδη από τό Βαρλέντη, ή άλλη τής Σαλώμης του Oscar Wilde από τό Ν. Πορώτη. Λυπούμαι πού δέν έχω μαζί μου τά πρωτότυπα για νά μπορέσω νά τά παραβάλω με τά μεταφράσματα, μα δέ δυσκολεύουμαι νά πώ πώς παραβλέποντας μερικές αδυνκίες και τά δυό έργα διαβάζουετα δίχως κόπο.

Για τό βιβλίο του Κου Γ. Σκληρού «Τό Κοινωνικό μας ζήτημα» έγινε κιάλας λόγος στο «Νουμά» μα ή έχτιμήσή μου για τήν επιστημονική αυτή μελέτη με αναγκάζει—αν και τόσο άργά—να πώ και γώ λίγα λόγια. Είναι δύσκολο νά μήν παρδεχτή κανείς πώς όσα λέει δ κ. Σκληρός αναλύοντας τήν έλληνική κοινωνία είναι σκεδόν όλα σωστά—λέω σκεδόν γιατί δέν έχουε καθαρά χωρισμένες τάξεις κι ακόμα λιγώτερο προλεταριους—και δέν έχει ρώτημα πώς ή απόλυτη κι απολέμητη βουλευτοκρατία είναι ή πηγή και τό θεμέλιο τής σημερινής κακομοιρίας. Ο κ. Σκληρός λέει «πλουτοκρατία» μα προτιμώ τή λέξη «βουλευτοκρατία». Η κυβερνήτρα βουλευτική τάξη κατεβαίνει από τους κλέφτες του

ΨΥΧΑΡΗΣ

Η ΑΡΡΩΣΤΗ ΔΟΥΛΑ

Βιαστικά βιαστικά γύρισε δ' Αντρέας στής Κατινούλας. Φαντάσου! Δυόμιση ώρες πού έλειπε και τώρα πιά δέν τό περνούσε για σωστό, νά λείπη ούτε δεφτερόλεπτο από κοντά της. Η καημένη, όσο κι αν του είπε νά βγή, τόν πρόσμενε, ίσως άνυπόμονα κιάλας, χωρίς νά τό δείξη, επειδή κάθε φορά πού έρχότανε δ' Αντρέας στο Μπ...., μήτε ή Κατινούλα δέν ήθελε νά χάση μια στιγμή πού νά μήν τόν έχη πλάγι της. Τό ήξερε δ' Αντρέας· ήξερε πώς έπρεπε και νά τή νοιάζεται όλη τήν ώρα. Τήν τετάρτη, άπότου γύρισε από τόν περίπατο, τήν πέμπτη και τήν παρασκευή, ίνιιά του Μάρτη, βήμα δέν έκαμε δ' Αντρέας όζω από τήν κάμερή της, παρά για νά πάη στή δική του, στο πέντε, μα και σάν

*) Η άρχή του στο 228 φύλλο.

πήγαινε, άρισε τήν πόρτα του άνοιχτή, μέσα νύχτα. Τήν παρασκευή, από τό πρωί, σά νά μπαίνανε τά πράματα στον ίσιο τους, τό δρόμο, δηλαδή όλοτελα πεσμένο δέν είτανε τό πρήξιμο, μαλάκωνε όμως σέ βελμό πού σαλεράδα δέν έννοιωθε, αν κ' έβλεπε τόν όγκο. Κ' ή άρεξη έστρωννε. Τό πιό σπουδαίο, τάπιστεφτο, πού δέν πονούσε ή φούσκα, δέν πονούσε, κι ως τόσο μήτε μορφινοκεντιές χρειάζότανε μήτε πισώθετα. Λοιπόν τήν παρασκευή τό βράδι, όχτώ και είκοσι, πετάχτηκε δ' Αντρέας στο Παρίσι. Έτρεξε στο Ίπουργείο τό σάββατο, ζήτησε για λόγους υγείας άδεια τριώ μηνών, πού του παρχωρήθηκε άμέσως, έκαμε τό μάθημά του τάπόγεμα κι άποχαιρέτησε τους νέους ίσα με του χρόνου. Σπίτι του είχε τομασμένη μια καινούρια βαλίτσα με ρούχα, βιβλία και χαρτιά. Τήν πήρε κ' έφυγε τό ίδιο βράδι, δέκα, για τό Μπ.... Προτού φύγη, φώναξε στο έργαστήρι του τή Μοιρίτα, τή φίλησε μ' ένα δάκρι και τής είπε σοβαρά:

—«Τό χρέος του, πρώτα πρώτα, πρέπει νά κάνει δ' άνθρωπος, και τό χρέος τό δικό μας είναι σήμερα ή Κατινούλα».

—«Πατέρα, έχεις δικίο, του άποκρίθηκε με τόνο τό παιδί. Τήν ανάγκη μας έχουε πρώτα πρώτα

έκείνοι πού είναι μόνοι τους στον κόσμο. Έσύ νά μας τή φέρης πίσω τήν Κατινούλα μας».

Άπό τότε, από τό Μάρτη, άρχισε δ' Αντρέας άλλη ζωή. Όπως τόλεγε φεβγοντας τής Μοιρίτας, τό χρέος του έκανε. Τόφερνε ή λογική, τόφερνε ή κανονική του ή συνείδηση, νά πάη ως εκεί, νά περατώση τό έργο τής σωτηρίας, μήν αφήνοντας πιά μόνη τήν Κατινούλα. Του Χριστού, όταν ήρθε δ κακόμοιρος από τό Μπ...., όταν είδε τό τρομερό του τό σφάλμα του, τήν πλάνη του, τό κρέμα, κατάλαβε πώς άλλη δουλειά τώρα δέν είχε παρά τό γλυτωμό τής Κατινούλας, κατάλαβε πώς κ' ή έργασία του πιά δέν έμπαινε σέ λογαριασμό, ή έργασία του πού για δάφτηνε θυσιάστηκε ή Όλια. Με τή δεινή τήν τρικυμία τής τρίτης, έξη του Μάρτη, φυσικό νά καταλάβη, πώς δέν έπρεπε πιά κ' ή ζωή του νά λογαριάζη. Δέν έπρεπε νά λογαριάζη και τά πάγγελμά του. Θυμήθηκε τή μάθη μερά όπου για νά μή χάση τό μάθημά του, έχασε τόν κοντυλοφόρο πού ή Κατινούλα του τόν είχε σιάξει. Έτσι λέει, τήν έσάξε και κείνηνε μια φορά, έπειτα τήν ξαπόλυκε, τήν μπιστέφτηκε στα χέρια τω γιατρώνε, γύρισε καλιά του. Άν έψαχνε τότες άκόμη λιγάκι στο δρόμο, θάβρισκε τόν πεσμένο τό θησαυρό:

Σε τούτο μάλιστα μπορεί ν' αποδοθεί δικαιολογημένα ή παρατηρούμενη **Νεκροφάνεια** του Νεοελληνικού Πνεύματος. Γιατί η πνευματική ζωή θα ήταν άμεσο αποτέλεσμα της πάλης των ιδεών.

Όσο η πάλη αυτή δε γίνεται αίσθητη μπορούμε να λέμε, ότι το έργο των προοδευτικών δεν έγινε αισθητό, μολονότι μπορεί να υπάρχουν άτομα, που υποφέρουν από την πνευματική νέκρα και από τη δυναστεία ιδεών, που έπρεπε να λείψουν μαζί με τις γενεές που τις έδημιούργησαν.

Ο καθένας μας μπορεί να γνωρίσει μάλιστα ανθρώπους που νιώθουν να επαναστατεί το είναι τους και ποθούν ν' αντιδράσουν. Μά δυστυχώς— το ξαναλέμε—το έργο τους είναι μηδαμινό ακόμα. Και ο λόγος είναι το ό,τι οι άνθρωποι αυτοί ζούνε χωριστά και σκόρπιοι. Για τούτο ακούονται σχεδόν όλοι σε ιερεμιάδες κατά του καθεστώτος. Ίερεμιάδες που κι αυτές ψέλνονται νωθρά και σαν εκ περισσού.

Και μπορεί να πει κανένας, πώς οι όλιγοι αυτοί αντάρτες έχουν προεξοφλήσει την άποτυχία μιας ευγενικής προσπάθειας, προτού να προσπαθήσουν να δουλέψουν πραγματικά. Και θα νόμιζε κανένας, πώς όλη τη δύναμή τους τη δαπανήσανε στην προσπάθεια που καταβάλαν για να καταλάβουν τις νέες ιδέες.

Δύσκολη δουλιά! Γιατί έπρεπε πρώτα να χαλάσουν και να γκρεμίσουν συθέμελα την ανατροφή και τις συνήθειες του μυαλού, που απόχτησε στο Σχολείο και που τους υποβαλλει το κοινωνικό περιβάλλον. Κι ακόμα έπρεπε να φτιάσουν μέσ' από το χάος μόνοι τους μια δεύτερη ανατροφή, που μόνη σήμερα μπορεί ν' αξίζει κάτι.

Δεινός λοιπόν ο αγώνας και οι ξεοδωμένες επομένως δυνάμεις σημαντικές. Για τούτο σήμερα, για να πάρουν νέο θάρρος και νέη δύναμη να υπηρετήσουν τις ιδέες, που τόσο πάλεψαν για να τις νιώσουν, θα έπρεπε τουλάχιστο να έχουν ενωθεί τα μεμονωμένα άτομα μ' ένα είδος φιλικής πνευματικής επικοινωνίας. Ένωση που θα τους δυνάμωνε. Έπικοινωνία που θα τους ξυπνούσε βέβαια και άλλες κοιμισμένες ενεργητικές δυνάμεις.

*

Καμμιά φορά χρειάζεται να χτυπήσουμε με το δάχτυλο το πλαίσιο του βρομέτρου, για ν' αναγκάσουμε τη βελόνα του να παρακολουθήσει τον ύψο του στον ύψο του. Φανταστήκαμε πώς ένα βιβλίο μπορεί να χρησιμεύσει σαν το χτύπημα του δείκτη και να ξεδαυλίσει την ενέργεια της ράθυμης

την κεριακή το πρωί, έντεκα του Μάρτη, βρέθηκε ξανά στην κάμαρα της Κατινούλας, για σίγουρο δε συλλογιότανε το θάνατό του. Ο σκοπός του εΐτανε να καθίσει στο Μπ... τρεις μήνες, Μάρτη, Απρίλη και Μάη, ώσπου στα έμπα του Θεριστή, να γυρίσει με την Κατινούλα στο Χαμονοκόρφι. Μά δε στάθηκε δυνατό, και χρειάστηκε να προσμένη ως τις δέκα του Άλωνάρη. Έφταιξε ο καιρός. Ο Αντρέας πρόσμενε το καλοκαίρι, πρόσμενε τη ζέστη, για να αναβρώσει πιά ή ξέρωστη τελειωτικά. Και τόντις έτσι γράφουσε τα κλαντάρια, πώς η άνοιξη αρχίζει με τις είκοσι μιὰ του Μάρτη. Ο ουρανός όμως γράφει άλλα και δε μοιάζει να του μέλη, μήτε για τους άββώστους. Μακκάρ να κανονίση μια μέρα ο άνθρωπος και τον ουρανό. Μέσα στις αλλαγές που ώνειρεβότανε ο Αντρέας για τη μελλούμενη, την άκέρια την έφτυχία του κόσμου, μέσα στις αλλαγές που του φαινότανε άκωμη σαν αδύνατες, ίσως να λογάριζε και την αλλαγή που θα μ'εφερε η ταχτοποίηση της μετεωρολογίας. Έκεινη τη χρονιά, όσους γύρους κι αν έκανε η γής για να ζυγώση πιο κοντά στον ήλιο, άργησε η άνοιξη, άργησε και το καλοκαίρι. Κρύο ίσα με τα έβγα του Θεριστή. Αλήθεια που όσα τονέ σταναχωρούσανε από μακριά,

τάξεως των νεωτεριστών, της ασύνταχτης ακόμα προοδευτικής τάξεως.

Ένας βαθύτερα ποτισμένος από το φαρμάκι της άρχης του Bentham «της προτιμήσεως του έαυτού μας», ένας που θα πίστευε, ότι το άτομικό συμφέρον είναι άνωτερο απ' όλα τ'άλλα τα συμφέροντα μαζι, θα μ'ελεγε πώς μόνο ένα βιβλίο μ'ε χρειάζεται, το βιβλίο που θα μ'ε έδειχνε με ποιόν τρόπο μπορεί να κινηθεί ζωηρό του καθενός Έλληνα το άτομικό του ενδιαφέρον για τα ζητήματα που ενδιαφέρουν το Κοινό Καλό. Γιατ' είναι γνωστό, πώς οι άνθρωποι κατορθώνουν να διακρίνουν βαθειά και σωστά μόνο τα ζητήματα, για τα όποια νιώθουν ζωηρό άτομικό ενδιαφέρον.

Οι άνθρωποι όμως που έμαθαν να σκέπτονται— και τέτιοι θα είναι οι νεωτεριστάι— μπορούν εύκολα να καταλάβουν και το «γιατί» και το «πόσο» συμφέρει στ' άτομα ή προκοπή του όλου. Έπομένως από την τάξη των προοδευτικών—αν υπάρχουν—το ενδιαφέρον για το Κοινό Καλό δεν μπορεί να λείψει.

Άρκει, λοιπόν, το δαχτυλοχτύπημα στο πλαίσιο, άρκει ένα τίναγμα, που σε ανθρώπους φωτισμένους μπορεί να το δώσει το διάβασμα μιας σελίδας αληθινής και φωτεινής, για να ξυπνήσουν οι ενεργητικές δυνάμεις που σήμερα—αν υπάρχουν—βρίσκονται σε άφανέρωτη μορφή.

Και είναι καιρός πλέον ν' αρχίσουν οι νεωτεριστάι τη δουλιά. Γιατί αποδείχθηκε, πώς όσο και χειρότερα κι' αν πάνε τα πράγματα δεν επιτρέπεται να ελπίζουμε, ότι στο τέλος θα στραφούνε μόνον τους στο καλλίτερο. Διότι ο λαός δεν έδωσε κανένα σημάδι πώς μπορεί μια μέρα μόνος του να γυρίσει, να εξετάσει τον έαυτό του, για να βρεί τα σάπια κομμάτια του κοινωνικού οργανισμού του και να τα κόψει.

Όχι! δεν πρέπει να μ'ε απομείνει καμμιά ελπίδα—όσο κι' αν π'αμε χειρότερα—ότι θα νιώσει τα σφάλματά του ο λαός. Όπως δεν υπάρχει ελπίδα να γίνει ποτέ πραγματολόγος και άνθρωπος των έργων ο «μεταμώνα θηρέων» Δάσκαλος: Αυτά πρέπει να τα θεωρούμε βέβαια, αφού το πάθημά μας του **Θ** δεν έγινε μάθημα μήτε στο λαό, μήτε στο δάσκαλο που τον κυβερνά. Κι' όμως ακακόν κακού άκος» έπρε ο άρχαίος. Το κακό, δηλαδή, που μ'ε ήρθε τότε μπορούσε να μ'ε γιατρέψει από το κακό, που μ'ε έφερε στον πόλεμο.

Θυμάμαι να διάβασα σ' ένα λόγο του Πίτ τ'

στο Παρίσι, έδω μήτε τα παρατηρούσε. Άνάσαινε πιο λίφτερα, γιατί τ'έβλεπε το παιδί του, γιατί το παρακολουθούσε στα παραμικρά. Ως και τ'άριθμητικά εκείνα τα κινήματα, που τονέ βασανίσανε όλο το χειμώνα, πάφανε, έμα πάτησε στο Μπ... Μά τα ποτέλεσμα στάθηκε παράξενο. Καθώς μερικοί άββώστοι λές και δυναμώνουσε από τη θέρμη, μερικοί άλλολικοί από τον άλκολισμό και μερικοί μορφινομανοι από τη μορφίνη, όταν όμως τους κόψης τη θέρμη, τ'άλλοι κ'η τη μορφίνα, χάνουσε άμέσως κάθε δύναμη και κάθε αντίσταση, ο Αντρέας τώρα που δεν τέντωνε τα μυαλά του με τη ροβερή την ένταση του άπελπισμού, όπως και στο Παρίσι, αντίς άναπαψη, έννοιωθε μέσα του κούραση, αντίς χαλάφρωμα καταπλάκωση, αντίς άπλή γαλήνη, κάποια λιγοθύμηση της θέλησής του, κι αντίς ζύπνημα της ένέργειας, ένα ξεψύχισμα, ένα μικρεμα του έγώ του. Έτσι το λοιπόν ως και στη νεβρική του την καλητέρεψη φαινότανε η τ'άκωση που εΐπαμε του οργανισμού.

Ο Αντρέας τώρα, σαν πήγαινε από την κάμερή του στην κάμαρα της Κατινούλας, σαν καθότανε, σα σηκωνότανε, σαν άκκουμπούσε στις άββώστας το κρεβάτι, σαν την π'άγιαζε, σαν της έδινε

άκόλουθα λόγια.—Οι άτυχίες του πολέμου έπεισαν επί τέλους τον Άγγλικό λαό να στρίψει τα μάτια του άπάνω του, για να δει αν δεν είχε κάποιο μέρος του σώματός του σπασμένο, ξεχαρβαλωμένο.

Σ' έμας όμως δεν έγινε το ίδιο. Η και αν γυρίσαμε για μια στιγμή άπάνω μας τα μάτια μας, τα γυαλιά που μ'ε φόρεσε ο δάσκαλος είναι τόσο θαμπά και σκονισμένα, ώστε δεν κατορθώσαμε να διακρίνουμε, ότι ο Δασκαλισμός είναι η μεγάλη αίτια του κακού.

Ό,τι δεν κ'ναμε τότε δε θα το κ'νοουμε ποτέ πλέον. Γιατί και για τους λαούς, όπως και για τ' άτομα, ο καιρός—ή εύκαιρία δηλαδή—βραχύ μέτρον έχει.

Το έθνικό μας άτύχημα μ'ε έδωσε την εύκαιρία, μα την αφήσαμε κι μ'ε ξεφυγε για πάντα. Κ' έτσι εξακολουθούμε να ζούμε με χίμερες και να λατρεύουμε προλήψεις φορμαρισμένες και τροφοδοτούμενες από τον παντοδύναμο Δασκαλισμό, τις κυρίαρχες ιδέες της ουσιαστικής άκαδημίας που μ'ε κυβερνά.

Αυτές τις ιδέες παλιές και δυνατές τόσο, ώστε να φαίνονται σαν προλήψεις, ήρθε ο καιρός να τις πολεμήσει μια τάξη ανθρώπων νέων με θάρρος, για να τις ξεριζώσει, όσο βαθύρριζες κι' αν είναι.

*

Άλλά σαν π'οι θα είναι οι πολεμιστάι;—Το εΐπαμε. Τα μυαλά τα χειροφρατημένα από τον Δασκαλισμό. Όλοι όσοι κατόρθωσαν να ξαναδημιουργήσουν τον έαυτό τους, ξετινάζοντας και το τελευταίο απομεινάρι του τρόπου του σκέπτεσθαι που απόχτησαν στο σχολείο, ξεδιπλώνοντας και φρεσκουσιδερόνοντας και την παραμικρότερη δίπλα του μυαλού τους, που τη σχημάτισε το σχολείο. Όλοι όσοι απόχτησαν τη σοφία και την τέχνη ν' αναγνωρίζουν των πραγμάτων τη δύναμη και να υποκύπτουν μπροστά τους. Όλοι τέλος όσοι δεν είναι από τον όχλο. «Κ' όχλο λέω—με το Δασκαρτάο—όλους εκείνους, που κάτω από σκούφια, ή από ψηλό, κρύβουσε λίγα μυαλά και πολλές προλήψεις».

Όλοι αυτοί—πολλοί ή λίγοι—ε; μαζευθούν για να βρουνε την όρεξη να δουλέψουν και για να νιώσουν τη δύναμη να γίνουν οι πιλότοι της ανατροφής και της μοίρας του λαού. Κι' ακόμα για να σταθούν οι πιστοί φύλακες του σπιτιού, που λέγεται πατρίδα.

το χέρι για να περάση στο νόμμερο πέντε, ο Αντρέας έδειχνε μια ήσυχία, μια πραήτητα, μια ειρήνη, μάλιστα και κάτι ταπεινό, κάτι τόσο ταπεινωμένο, τόσο ήμερο που άπορούσε κι' η Κατινούλα, συνηθισμένη ως τα τότες να βλέπη τον άφέντη γοργό στην άπόφαση, γλήγορο στην πράξη, πρόθυμο στην κουβέντα, γιατί κι' η φωνή του σαν πιο χαμηλή.

—«Άφέντη, άφέντη, του έλεγε μ' ένα ύφος που ανατρίχιαζε ο Αντρέας, επειδή το ύφος εκείνο δε σε γελούσε, σπαρτάριζε στα λόγια της η ζωή, άφέντη μου, έγω έμ'ε κ'η και να μη λυπάστε. Δε σας τόγραφα πάντα μου πώς θα γιάνω; Πώς να μη γιάνω κιόλας, αφού ήρθατε; Ηόθατε, κι' απότ' δα είναι το μόνο το παρκαπνο μου. Άς είναι! Το θελήσατε κι' έγινε. Τι να κάμω; Στον ουρανό γραμμένο να δ'η θαμ'ακτα στην ύπαρξή της ή χωριατοπούλα».

Του τ'άλεγε απότ' την κεριακή, πρώτη του Άπρίλη, μια μέρα που τόντις άκολούθησε θαμα, δηλαδή που η Κατινούλα έμεινε όλο τ'άπόγεμα σηκωμένη και π'άγιασε μόνο στις έννιά, καθησε μαζί του και στο τραπέζι, άπαράλλαχτα όπως και στην άρχή άρχή, που την έφερε στο Μπ... Δεν μπορούσε ο κακόμοιρος να το πιστέψη, και τέτοιες χαρές, που